

Список використаних джерел:

1. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII // Голос України. – 2014. – 25 жовтня.
3. Політична корупція, як наслідок конфлікту держави і суспільства // Наукові записки. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_42/kokhan_politychna.pdf
4. Рудик О. Політична корупція в умовах сучасної демократії // ДИАЛОГ.ua [Електронний ресурс] / О. Рудик. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ua/project_ua_full.php?m_id=7787
5. Кохан Г. В. Явище політичної корупції теоретико-методологічний аналіз: монографія / Г. В. Кохан. – К.: НІСД, 2013. – 232 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 08.10.2015 р. № 731-VIII // Голос України. – 2015. – 25 листопада.
7. Черная бухгалтерия Партии регионов // Интернет-видання «Українська правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2016/05/black-pr/>

** Турчинов Кирило Олександрович – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.*

Стаття надійшла до редакції 08.06.2017 р.

УДК 342

Андрій Цибка *

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню поняття енергетичної безпеки України з точки зору конституційного права.

Розглянуто основні підходи до визначення цього поняття та встановлено місце енергетичної безпеки в системі національної безпеки України. У статті проаналізовано дотичні категорії, такі як національна безпека та економічна безпека.

На основі аналізу правової доктрини, Конституції України та законодавства визначено основні елементи поняття енергетичної безпеки та його загальні риси, а також сформульовано авторське визначення енергетичної безпеки України.

Ключові слова: безпека, енергетична безпека, економічна безпека, національна безпека.

Цыбка А. А. Конституционно-правовое понятие энергетической безопасности Украины.

Статья посвящена исследованию понятия энергетической безопасности Украины с точки зрения конституционного права.

Рассмотрены основные подходы к определению этого понятия и установлено место энергетической безопасности в системе национальной безопасности Украины. В статье проанализированы смежные категории, такие как национальная безопасность и экономическая безопасность.

На основе анализа правовой доктрины, Конституции Украины и законодательства определены основные элементы понятия энергетической безопасности и его общие черты, а также сформулировано авторское определение энергетической безопасности Украины.

Ключевые слова: безопасность, энергетическая безопасность, экономическая безопасность, национальная безопасность.

Tsybka A. A. Constitutional and legal concept of the energy security of Ukraine.

The article is devoted to the study of the concept of energy security of Ukraine from the point of view of constitutional law.

The basic approaches to the definition of this concept are considered and the place of energy security in the national security system of Ukraine is established. The article deals with related categories, such as national security and economic security.

Based on the analysis of the legal doctrine, the Constitution of Ukraine and legislation, the main elements of the concept of energy security and its common features are defined, as well as the author's definition of energy security of Ukraine.

Keywords: security, energy safety, economic security, national security.

Актуальність проблеми. Енергетична безпека України наразі є надзвичайно важливою в розрізі всієї національної безпеки, а її забезпечення посідає провідне місце поміж основних функцій держави. Надзвичайно широкий спектр загроз у цій сфері за останні роки змушував йти на крайні заходи, які проявлялися у вигляді надзвичайного стану в енергетиці, що запроваджувався в 2014 [1] та 2017 [2] роках. Це робить актуальним формулювання конституційно-правового визначення поняття енергетичної безпеки України з точки зору конституційного права.

Визначення енергетичної безпеки має належним чином виокремити її від інших суміжних понять в конституційно-правовому розумінні. Це стане не лише теоретичним надбанням, а й дозволить покращити взаємодію різних державних органів в правовій площині при здійсненні однієї зі своїх основних функцій, а також максимально спрямувати діяльність держави у цій сфері на забезпечення прав людини і громадянина.

Метою статті є дослідження поняття енергетичної безпеки України з точки зору конституційного права, визначення основних елементів та загальних рис енергетичної безпеки, а також місця останньої в системі національної безпеки України.

В юридичній науці поняття енергетичної безпеки України досліджено на недостатньому рівні, переважно це питання висвітлюється в працях з економіки та політології, що зумовлює необхідність здійснювати наукові пошуки саме в юриспруденції.

Саме тому доцільно це питання розглядати поряд із суміжними сферами, зокрема, національною безпекою, яку на конституційно-правовому рівні досліджувала З. Д. Чуйко.

Питанням енергетичної безпеки в її економічному розумінні займалися І. Ф. Бінько, В. В. Микитенко, В. І. Мунтіян, О. М. Суходоля, В. Т. Шлемко та інші. В юридичній же сфері питанням енергетичної безпеки свої праці присвятили А. М. Новицький, О. В. Сердюченко, які досліджували її адміністративно-правові аспекти.

Конституція України оперує різними поняттями, пов'язаними з терміном безпека, а саме: екологічна (стаття 16, пункт 6 частини 1 статті 92, пункт 3 статті 116), економічна, інформаційна, державна (стаття 17), громадська безпека (стаття 138) [3]. З. Д. Чуйко у своїй дисертації розглядає ці види безпеки як елементи національної безпеки, а також відмічає їх значущість на момент прийняття Основного Закону [4, с. 37].

Безпосередньо поняття енергетичної безпеки в Конституції України не зустрічається, а тому необхідно з'ясувати його місце серед інших видів безпеки.

Стаття 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» розподіляє національну безпеку за різними сферами: зовнішньополітична, державна, воєнна, внутрішньополітична, економічна, науково-технологічна, цивільного захисту, екологічна, соціальна та гуманітарна, інформаційна. Саме в економічну сферу включено «забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення» [5].

Тобто, законодавець у даному випадку розглядає енергетичну безпеку як елемент економічної безпеки, яка, в свою чергу, є складовою національної безпеки України.

З. Д. Чуйко підтримує такий розподіл та вважає, що економічна безпека країни є комплексною системою, яка включає велику кількість елементів і напрямків, серед них:

енергетична, інвестиційна, фінансово-грошова, продовольча, зовнішньоекономічна безпека тощо [4, с. 42].

Аналогічний підхід можна зустріти й у роботах О. В. Сердюченка, який вважає за необхідне підходити до вивчення цієї категорії через економічну безпеку [6].

Таким чином, як законодавець, так і науковці відносять категорію енергетичної безпеки до економічної безпеки, яка в свою чергу є елементом національної безпеки. Це дозволяє зробити висновок, що енергетична безпека повинна мати ті самі загальні риси, які притаманні національній безпеці та економічній безпеці.

Роль енергетичної безпеки, яка на даному етапі розвитку людства все більше зростає, в майбутньому може бути переглянута та виділена як самостійний окремий елемент національної безпеки, проте наразі доцільно розглядати її як складову економічної безпеки.

Задля встановлення місця енергетичної безпеки, слід звернути увагу на ст. 17 Конституції України, яка визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Перед тим, як переходити до визначення енергетичної безпеки, розглянемо спершу поняття безпеки, національної безпеки, економічної безпеки, а також визначимо їх загальні риси.

Юридична енциклопедія визначає безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, держави, суспільства, екології від зовнішніх та внутрішніх загроз [7, с. 47].

А. М. Новицький на основі аналізу підходів вітчизняних вчених зазначає, що сутність поняття безпеки можливо розглядати в трьох значеннях:

- в управлінському (оціночному) – як стан;
- в нормативно-правовому – як схему суспільних відносин;
- в організаційному – як процес [8, с. 135].

Звісно, що в нашому випадку з позицій конституційного права доцільно вести мову про систему суспільних відносин, яка складається у відповідній сфері безпеки.

Статті 3, 16, 17 та 18 Розділу I «Загальні засади» Конституції України закладають основи поняття національної безпеки. Це поняття присутнє і в статтях 32, 34, 36, 39, 44 Основного Закону, де в інтересах національної безпеки передбачається можливість обмеження конституційних прав людини і громадянина.

А. М. Новицький виділяє дві нові течії серед західних науковців щодо визначення національної безпеки. Перша з них розглядає питання національної безпеки у зв'язку зі світовою системою цінностей суспільства, а друга розглядає національну безпеку, спираючись на сутність національних інтересів [8, с. 136].

У своїй дисертації З. Д. Чуйко приходиться до висновку, що на сучасному етапі вітчизняного державотворення сутнісною характеристикою національної безпеки є цілеспрямована діяльність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства щодо захисту національних інтересів від різного роду загроз та забезпечення таких умов для існування людини, держави і суспільства, які гарантують можливість їх всебічного прогресу [4, с. 172]. Тобто, автор визначає національну безпеку через категорію національних інтересів, дотримуючись одного з нових підходів до цього поняття.

Розуміння того, що національна безпека є родовим поняттям щодо енергетичної безпеки, дозволяє на основі аналізу статей Конституції дійти наступних висновків:

- основи енергетичної безпеки мають визначатися виключно законами України (пункт 17 частини 1 статті 92 Конституції України);

- повноваження Президента України та Кабінету Міністрів України у цій сфері визначаються пунктами 1, 17 частини 1 статті 106 та пунктом 7 частини 1 статті 116 Конституції;

- Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, а отже й у сфері енергетичної безпеки (стаття 107 Конституції).

Наступною категорією, яка включає окремим елементом енергетичну безпеку, є економічна безпека, яка, на жаль, висвітлена переважно лише з точки зору економічної теорії.

В. І. Мунтіян визначив економічну безпеку як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на політичний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. В. К. Сегалов визначає поняття «економічна безпека» як «стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів». В. Шлемко та І. Бінько під «економічною безпекою» розуміють такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [8, с. 140].

Як бачимо, в даному випадку науковці підходять до економічної безпеки як до певного стану. При цьому, наведені визначення передбачають наявність загроз, направлених проти національних інтересів або потреб суспільства (та інших суб'єктів – від особи до держави), а також протидію таким загрозам разом із забезпеченням стабільності існуючої системи.

Переходячи до існуючих визначень енергетичної безпеки, слід виокремити певні їх групи, а саме: нормативно закріплені, економічні, юридичні.

Нормативно закріплені.

В Енергетичній Стратегії України на період до 2030 р. зазначається, що енергетична безпека є невід'ємною складовою економічної і національної безпеки, необхідною умовою існування і розвитку держави. У сучасному розумінні гарантування енергетичної безпеки – це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийняттого забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики [9].

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України енергетична безпека – це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [10].

Поняття енергетичної безпеки також закріплене в статті першій Закону України «Про електроенергетику», де вказується, що це стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечно задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища [11]. Хоча вказане визначення є звуженим та може бути застосоване лише до сфери електроенергетики.

Економічні визначення.

В. І. Мунтіян визначає енергетичну безпеку як стан захищеності держави (регіону), суспільства, громадян, народного господарства від загрози дефіциту чи порушень у забезпеченні обґрунтованих потреб в енергії економічно доступних паливно-енергетичних ресурсів як за нормативних умов, так і в надзвичайних ситуаціях [8, с. 142].

В. Т. Шлемко та І. Ф. Бінько під енергетичною безпекою України розуміють спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки [8, с. 142].

Відповідно до досліджень Є. І. Сухіна, енергетична безпека – це спроможність держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та обґрунтовано достатнє енергозабезпечення економіки й населення, а також гарантоване забезпечення можливостей керівництва держави у формуванні і здійсненні політики захисту національних інтересів у сфері енергетики без надмірного зовнішнього та внутрішнього тиску в сучасних та прогнозованих умовах [12, с. 9].

Юридичні визначення.

А. М. Новицький у своїй дисертації приходить до висновку, що в юридичному та організаційно-правовому аспекті енергетична безпека держави – це суспільні відносини

щодо підтримання на нормативно визначеному рівні життєдіяльності людини, суспільства та держави у сфері енергетики; протидія, запобігання та усунення наявних чи потенційних наслідків реалізації загроз у зазначеній сфері [8, с. 147].

О. В. Сердюченко у процесі дослідження стверджує, що енергетична безпека – це, з позицій адміністративного права, стан повної захищеності загальнодержавних енергетичних інтересів (енергетичних інтересів населення, підприємств, установ і організацій, галузей економіки), який базується на ефективно діючому паливно-енергетичному комплексі та системі суспільних відносин, що врегульовані нормами права та забезпечуються органами державної влади шляхом розробки, закріплення і реалізації державної енергетичної політики, основою якої являється ефективне запобігання та усунення наявних чи потенційних наслідків реалізації загроз в енергетичній сфері [6].

Наведені визначення підтверджують попередньо заявлені тези, а також доводять, що:

- енергетична безпека є складовою економічної і національної безпеки;
- енергетична безпека передбачає певні реальні та потенційні загрози у сфері енергетики та можливість протидіяти ним;
- спрямована на стабільність існуючої системи забезпечення енергетичних потреб різних суб'єктів;
- пов'язана з наявністю енергії або паливно-енергетичних ресурсів за економічно доступною ціною;
- провідне місце займає забезпечення національних інтересів у енергетичній сфері (інколи вживають поняття енергетичних інтересів).

Як бачимо, в усіх нормативних визначеннях та більшості економічних енергетична безпека розглядається як певний стан. Інші економічні визначення розглядають її також як спроможність держави протидіяти загрозам. Тобто, енергетична безпека часто розглядається як стан, який вже характеризується захищеністю від загроз в енергетичній сфері. Такий підхід може дещо звузити поняття енергетичної безпеки.

Лише в юридичних визначеннях енергетична безпека розглядається як система суспільних відносин, що складається у відповідній сфері діяльності суспільства.

О. В. Сердюченко розглядає енергетичну безпеку як стан захищеності енергетичних інтересів різних суб'єктів, який в свою чергу базується на врегульованих нормах права суспільних відносинах. Проте справедливо зазначити, що в нашому випадку доцільно говорити, що це суспільні відносини базуються на відповідному стані захищеності інтересів, оскільки економічний аспект є визначальним та базовим, а вже на основі відповідного економічного стану виникають та змінюються певні суспільні відносини у сфері права.

Перед тим, як дати власне визначення енергетичної безпеки, необхідно розглянути одну з ключових для нього категорій – національні інтереси.

Одним з перших вчених-юристів, який досліджував питання інтересу з позицій теорії права, був Г. Ф. Шершеневич. Зокрема, він писав, що «члени одного суспільства виробили в собі звичку відстоювати всіма законними засобами свої права, повставати проти найменшого порушення їх законних інтересів, ставитися недоброзичливо до порушників правового порядку як до спільних ворогів, а відповідно тому і самі намагаються не виходити за межі свого права» [13].

Тобто, від самого початку поняття інтересу в юридичній літературі тісно пов'язане з його захистом, а отже і з можливістю існування реальних загроз для такого інтересу.

З. Д. Чуйко відмічає, що національні інтереси мають виражене державно-правове значення, і, як правило, завжди втілюються у правових нормах та піддаються охороні шляхом застосування державного примусу [4, с. 54–55].

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [5].

Іноді поряд з національними інтересами вживається поняття енергетичних інтересів, які визначаються як інтереси будь-яких суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), що

полягають у необхідності задоволення потреб у енергії та у паливно-енергетичній сировині. Проте дане визначення є досить розпливчатым і не сформованим остаточно, а тому на даному етапі його не доцільно використовувати при формулюванні поняття енергетичної безпеки.

Як вже зазначалося, в інтересах національної безпеки допускається обмеження конституційних прав і свобод людини (статті 32, 34, 36, 39, 44 Конституції України). В деяких з наведених визначень пропонується враховувати інтереси абсолютно всіх суб'єктів (від конкретної особи до держави). Такий підхід для конституційного права є не виправданим, оскільки фактично означає можливість говорити про питання енергетичної безпеки, а отже й національної безпеки, якщо порушуються інтереси навіть однієї особи. Тому з метою максимального захисту прав людини слід використовувати саме поняття національного інтересу, уточнюючи, що мова йде про енергетичну сферу. Неврахування у визначенні енергетичного інтересу кожної окремої особи не означає, що держава не буде його захищати – в будь-якому випадку є можливість звернутися до компетентного органу за захистом свого права. Проте при формулюванні визначення енергетичної безпеки слід спиратися на національний інтерес як системне поняття, що об'єднує цінності й потреби всього українського народу.

Висновки. На основі попередніх висновків енергетичну безпеку України слід визначити як систему суспільних відносин, які складаються при реалізації однієї з основних функцій держави – захисті національних інтересів в енергетичній сфері від реальних та потенційних загроз з метою поточного та перспективного забезпечення енергетичних потреб суспільства за економічно доступною ціною.

Енергетична безпека пов'язана з іншими видами безпеки, які складають систему національної безпеки України. В нинішній ситуації надзвичайно тісний зв'язок існує з воєнною та зовнішньополітичною безпекою, що потребує подальшого дослідження. Потребують також уточнення та більш детального аналізу з точки зору конституційного права такі елементи визначення енергетичної безпеки, як національні інтереси в енергетичній сфері, реальні й потенційні загрози у цій сфері та фактори, що їх спричиняють, а також відповідальні за енергетичну безпеку державні органи та їх компетенція.

Список використаних джерел:

1. Порядок вжиття тимчасових надзвичайних заходів з подолання наслідків тривалого порушення нормальної роботи ринку електричної енергії ^ Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 р. № 372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2014-%D0%BF>

2. Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2017 р. № 103-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249745986>

3. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2014 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2014. – 64 с. – (Закони України).

4. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Зоряна Дмитрівна Чуйко. – Х., 2007. – 209 с.

5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15/conv/print1360176655287332>

6. Сердюченко О. В. Законодавчі аспекти забезпечення енергетичної безпеки держави [Електронний ресурс] / О. В. Сердюченко. – 2015. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/1_2015/64.pdf

7. Юридическая энциклопедия / Под редакцией Ю. М. Тихомирова. – М., 1997. – 526 с.

8. Новицький А. М. Організаційно-правові засади державного управління у паливно-енергетичному комплексі України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Новицький Андрій Миколайович; Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2005. – 242 с.

9. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 145-р // Офіційний сайт

Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>

10. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

11. Про електроенергетику : Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575/97%D0%B2%D1%80/conv/print1361373602877596>

12. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис. ... д-ра екон. Наук : спец. 21.04.01 / Сухін Євген Ілліч ; Рада національної безпеки та оборони України; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2005. – 38 с.

13. Малько А. В. Субъективное право и законный интерес [Електронний ресурс] / А. В. Малько // Правоведение. – 1998. – № 4. – С. 58–70. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=147087>

**Цибка Андрій Анатолійович – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.*

Стаття надійшла до редакції 12.05.2017 р.